

УДК 78.071.1:784

Т.О. Гусаченко

ПІСЕННІ ЦИКЛИ І.ШАМО: ТЕМА – ІДЕЯ – ОБРАЗ

Пісенну творчість І.Шамо, що належить до вищих здобутків української музичної культури, розглядали Н.Андрієвська [1], Н.Грицюк [2], О.Зінькевич [3], Т.Невінчана [7], Т.Панько [8] та ін.

Так, дослідження пісенної творчості Н.Грицюк, як складової української радянської музики показало, що соціокультурні умови розвитку пісенного жанру 60-80-х років пов'язано з процесами інтенсифікації музичного життя у сфері діяльності концертних установ, сприяли створенню тематичних радіо – і телепередач, появі значних накладів авторських й тематичних пісенних збірок, проведенню конкурсів, фестивалів, оглядів [2; 174]. У процесі розширення прикладних функцій пісні – розважальної, обрядової, декоративної з фокусуванням на особистісну, індивідуальну сферу, були визначені пріоритети концертної пісні, що полягали у «...виконанні професійних співаків, але призначену для масового слухача» [2; 175]. Окрім того, помітною у 60-80-ті рр. ХХ ст. стала тенденція до ліризації масової пісні з використанням індивідуальних прийомів мовної лексики, що виявилася у більш добірному мелодико-інтонаційному матеріалі, а саме у структурній побудові музичної фрази, відсутності метричної періодичності, розширенні сфери ладо-гармонічних засобів музичної виразності.

Зазначені фактори обумовили подальші пошуки в царині композиторської та виконавської майстерності, взаємодії з іншими музичними жанрами. Спираючись на такий аспект вивчення пісенної культури України, завданням даної статті є дослідження проблеми взаємозв'язку та взаємозалежності ідеї та тематики у пісенній творчості І.Шамо.

Важливе місце, на рівні з іншими у творчій спадщині І.Шамо, посідає пісенний жанр. Його пісні «Києве мій», «Осіннє золото», «Не шуми, калинонько», «Івушка» за майже піввікову історію стали зірковими шлягерами, по-справжньому народними, що органічно імпліментувалися в музичне мистецтво України. Натомість, протягом багатьох десятиліть вони сприяли формуванню нової якості української масової та естрадної пісні радянського періоду, її нового «обличчя» [8; 137].

Композиторська індивідуальність пісенника І.Шамо сформувалась наприкінці 50 – початку 60-х років: у той період тематика його пісень акумулювала найхарактерніші елементи тогочасної музичної культури. Лірико-романтичний напрям сформувався у композитора разом із створенням пісень «Ти гори, моя зоре» (вірші В.Карпенко), «Ой, вербиченько» (вірші Л.Забашти), «Зорі ясні над Дніпром» (вірші Л.Смирнова), «Зачарована Десна», «Наддніпрянські вечори», «Пісня про щастя» (всі на слова Д.Луценка), «Не шуми, калинонька» тощо.

Знайшов своє місце у лірико-пісенній спадщині І.Шамо і танцювальний жанр, як наприклад, «Святковий вальс» на вірші Л.Ковальчука.

«Ліризація» масової пісні відбилася у першу чергу у піснях, заснованих на почутті любові до міста, рідного краю, Батьківщини. В їх образно-емоційному складі, як відзначала Н.Грицюк, помітного значення набувають пейзажні мотиви, а саме, оспівування неосяжних ланів, річок, гірських круч, чарівних краєвидів [2; 175]. У цьому пісенному напрямі виявилось самостійне тематичне відгалуження, пов'язане з циклом пісень про міста республік колишнього СРСР, як наприклад, лірико-романтичний твір «Києве мій» І.Шамо на слова Д.Луценка.

Ця пісня, що стала візитівкою міста, була написана з нагоди святкування дня Києва у 1962 р. В інтерв'ю газети «Вечірній Київ» дружина поета Д.Луценка згадувала історію її створення, коли її чоловік отримав термінове завдання написати ліричну пісню про Київ від

Міністерства культури: «Братися за роботу чоловікові було страшно, адже вже існувала прекрасна пісня Платона Майбороди на слова А.Малишка «Київський вальс». Втручання Ігоря Наумовича Шамо, який наполіг і сам написав мелодію пісні за одну ніч, вирішило долю пісні: Д.Луценко написав вірш, що став основою твору, однак не міг закінчити останній рядок. Він не лягав на мелодію. Проходячи Хрещатиком, поет почув фразу юнака, котрий сказав своїй дівчині з почуттям: «Як тебе не любити!» Тут же у нього в голові пролунало продовження: «Києве мій». «Тож слова, – підсумовує авторка, – які стали крилатими, поетові підказало саме життя» [6; 29].

Першим виконавцем пісні став видатний співак, народний артист СРСР Ю.Гуляєв [10], власник унікального баритону, якому притаманна особлива м'якість, глибина, «оксамитове» звучання. Будучи вимогливим виконавцем, Ю.Гуляєву вдавалося точно передавати музичні задуми композитора, а його власна манера виконання вносила в пісню яскравість та образність. Саме це зробило пісню «Києве мій» улюбленою та легендарною.

Вимогливе ставлення І.Шамо до поетичного тексту мало наслідком те, що протягом багатьох років композитор співпрацював із поетами, чия творчість відрізнялась значністю та глибиною. Це були його сучасники: Л.Смирнов, А.Демиденко, Л.Забашта, В.Карпенко, І.Лазаревський, І.Кротов, Р.Рождественський, І.Тутковський, Б.Палійчук, Л.Рева, Ю.Рибчинський, М.Томенко, В.Куринський, О.Вратарьов. Особливо результативним була співпраця І.Шамо з Д.Луценком. Слід відмітити, що для музично-поетичного дуєту Шамо-Луценко притаманні м'який ліризм, мелодійна ширість, простота та поетичність. Усе це робить пісні улюбленими та незабутніми («Стоїть над Волгою курган», «Фронтовики», «Синьоокі чебреці», «Ой, пливи, вінок», «Наддніпрянські вечори», «Де синії гори», «Романтики», «Україно, любов моя»).

Змальовуючи творчій портрет І.Шамо, Т.Невінчана аналізує витoki унікального музичного феномена в ділянці пісенної творчості композитора, зазначає, що в Україні на початку 60-х років у цьому жанрі відбувався процес оновлення та зміна сталих традицій. Особливо яскраво це позначилось на творчості двох композиторів: Платона Майбороди і Ігоря Шамо. І якщо Майборода пісенник «поклав початок певній стильовій тенденції, пов'язаній з розвитком народно-романсових традицій на новому образно-стильовому рівні», обравши шлях узагальнення побутових інтонацій в художню ідею-образ через широкий розспів мелодії, відмічених світовідчуттям людини, яка пройшла крізь роки війни» («Рушник», «Київський вальс», «Пролягла доріженька», «Колишуться трави густі») [7; 63], то у творчих пошуках І.Шамо переважала народно-романсова традиція, знання природи народного інтонування. Такі риси були притаманні пісням І.Шамо і вони сприймалися слухачами як народні. Відтак, українське радіо неодноразово одержувало заявки від слухачів, особливо з сільської місцевості, з проханням передати українські народні пісні «Не шуми, калинонька» і «Верба». На фестивалі самодіяльного мистецтва в Києві в 1964 році журі виявило, що 28 колективів із 31 виконували пісні І.Шамо, серед яких були пісні народно-ліричної стилізації [11]. Цей феномен пов'язаний з вмінням відчутти національний мелос, традиції українського солоспіву та поєднання з вишуканістю й органічністю вокальної інтонації.

Композитора приваблювали й суспільно значущі теми – громадянські, патріотичні. Він зазначав: «Чим старшим стаю, тим більше переконаюсь – громадянська тема в мистецтві безмежна, невичерпна. Напиши хоч тисячу пісень – їх все одно буде мало для віддзеркалення цієї теми. Вдала громадянська пісня одразу входить у світ людини, тому що зачіпає в ньому не одну струну, а цілий оркестр почуттів та думок. І він – цей оркестр – ще довго звучить, навіть коли пісня стає минулим, спогадом» [7; 64].

Створивши понад 300 пісень, І.Шамо досяг виключної розмаїтості їх образної тематики. «Пісня, відзначає О.Зінкевич, – жанр надзвичайно важкий і відповідальний. Можливості її воістину безмежні: вона звучить ширше, ніж інші види музичного мистецтва, і сильніше впливає на людей. Тому й така величезна відповідальність композитора-пісняря

перед слухачами, які чекають не пісню-одноденку, а пісню-друга, пісню помічника, пісню, яка стане супутником життя не одного покоління» [3; 106].

Наскрізною тематикою його творчості стали теми, пов'язані з життям молоді, самовідданого творчого ентузіазму, романтики звершень. Так, у статті «Композитор І.Шамо та його пісенна творчість» Н.Андрієвська аналізує його пісенні цикли, зокрема присвячений 50-річчю ВЛКСМ, завершений у 1967 р. під назвою «Країна Комсомолія». До цього циклу увійшли 20 молодіжних пісень на слова поета Л.Смирнова у перекладах Б.Олійника, М.Сингаївського, Д.Луценка, Л.Ковальчука. Назву циклу запропонував поет О.Безименський. На тлі поодиноких зразків молодіжної пісні, які створювали О.Пахмутова, А.Островський, О.Фельцман, А.Філіпенко, П.Майборода, К.Домінчен, даний цикл є першою спробою «...систематизувати і художньо втілити всі основні віхи, основні етапи життя комсомолу. Тому музична драматургія циклу – від героїчного минулого до наших днів і далі – до майбутнього» [1; 109]. У циклі виділяються три тематичні розділи: громадянська патріотика, романтика дерзання і подвигу, лірика.

До першого розділу належать такі пісні, як «Під червоною зорею», що відкриває цикл, і «Балада про безсмертя». Пісня «Під червоною зорею» написана для мішаного хору; її інтонаційну основу складають пісні Громадянської війни, «сповнені суворо-епічної мужності і разом з тим романтичної схвильованості» [1; 109]. У пісні «Балада про безсмертя» образне рішення пов'язане з героїко-епічним викладом «про комсомольський квиток, пробитий кулею в далекому степу під Брестом, цей самий квиток летить до зірок, цей самий квиток і сьогодні біля серця» [1; 109]. Емоційна кульмінація досягається звучанням хору закритим ротом.

14 пісень про романтику дерзновенного пошуку і подвигу молоді складають основний розділ циклу, серед них – «Країна Комсомолія», «Молодіжна-доріжка». У цих піснях простежується майстерне переосмислення традицій комсомольської пісні 20-30-х рр. – Г.Верьовки, братів Даниїла та Дмитра Покрассів, з привнесенням оптимістичних, героїко-романтичних поривань сучасної молодіжної пісні. До вдалих знахідок композитора належить пісня з яскравим національним колоритом «Шумить під нами Ангара» для дуету солістів із хором.

Традиції пісенної творчості І.Дунаєвського, Д.Покрасса, В.Соловйова-Сєдого, отримали нове оригінальне звучання у піснях «Шукачі-романтики», «Серце не камінь», «Сонячна пісня», «Планета з червоним галстуком». Ліричне забарвлення має побудована на ідеях любові до рідної землі пісня «Розтривожений птах» та пов'язана з сумними спогадами-переживаннями «Скільки літ, скільки зим». Романтикою та трудовим поривом сповнені балада «Фізика і лірика» та пісня монтажників-висотників «По хмарах я до тебе йду». У ліричній пісні «Зорі ясні над Дніпром» втілена патріотична тематика, а почуття гідності вдало поєднуються з пейзажними образами, що пронизують всю творчість композитора. Завершує цикл енергійно-піднесена «Пісня про не відкриті острови».

Драматургічно побудований цикл «Країна Комсомолія» акумулював інтонаційну сферу героїчних старовинних пісень, пісень Громадянської війни та комсомольських пісень, що стало знаковим явищем у розвитку молодіжної масової пісні.

У 1968-1969 рр., розвиваючи молодіжну тему, І.Шамо написав цикл «Пісні полум'яних літ», який драматургічно продовжує лінію циклу «Країна Комсомолія», з новим романтичним забарвленням, розширенням образного навантаження, урізноманітнення тематики, створенням логічного ряду – «наші батьки – ми – наше майбутнє».

На початку циклу вміщена «Балада про сурмачів» на слова І.Кротова, що створює «ремінісценцію» життя від 20-х років до тогочасного періоду. Через конкретизацію тематики російської пісенності у лірико-епічній пісні «Ти моя Росія» на слова поета Л.Смирнова та авторське переінтонування поспівки з української народної пісні «Рече та стогне Дніпр широкий» у пісні «Україна – любов моя» І.Шамо майстерно втілює образ українського буття, який згодом стала позивними Українського телебачення.

У піснях циклу «Комсомольський марш», «Херсонська тачанка», «Крокують хлоп'ята», «Добрий слід», «Краснодонці», «Юність» він продовжує комсомольську тематику, розвиваючи їх як різновид жанру масової молодіжної пісні. Юнацький ентузіазм, емоційне піднесення втілюється у піснях-маршах «Комсомольський марш» та «Крокують хлоп'ята», затамоване почуття – у пісні роздумі «Херсонська тачанка», трагізм – у пісні-реквіємі «Краснодонці», закоханість – у молодіжному вальсі «Юність» [1; 112]. Філософська життєва настанова втілена у пісні «Добрий слід» на слова О.Краснопольського. До пісень народної орієнтації належать «Сходить місяць за дібровою», «Серце дівоче», «Веселей играй, гармонь», «Дарничанка». Їх передбачено виконувати народними хоровими колективами.

Окрему групу складають пісні, образність та тематика яких пов'язана з лірикою кохання – «Прощання», «Тундра», «Горлиця», «Серце дівоче», «Бузкова пісня», «Зорепад». Громадянська тематика втілена у піснях «Стоїть над Волгою курган» на слова Д.Луценка та «Ничего нет священнее Родины» на слова І.Лазаревського.

У сюїті «Барвінки рідного краю» композитором втілено образний лад, що відобразив захоплення природою; сюжетні, обрядові, побутові, жартівливі пісні, вуличні. Це такі пісні, як «Не шуми, калинонько», «Червона ружа», «Вербиченька», «Голубий льонок», «Нежонаті женихи», «Ой пливи, вінок», «Весільна», «Розляглись тумани» [1; 114]. Характерно, що сюїта являє собою синтетичний жанр; вона побудована на зразок старовинних «театральних дійств», але в цікавому новаторському рішенні [1; 114].

Досліджуючи проблему образної тематики, варто зупинитися на збірці І.Шамо «Балади про любов» на слова А.Слісаренка (переклад із російської С.Литвина) [9]. До збірки увійшли 10 вокальних творів – «Балада про першу любов», «Балада про зустріч», «Балада про запізнілу любов», «Балада про вічність», «Балада про сина», «Балада про матір», «Балада чекання», «Балада про невідомого солдата», «Балада про рідну землю», «Гімн-балада (Спасибі, Любов!)», у кожній з яких композитор послідовно втілює теми, що стали знаковими для його творчості – романтичну, любовну лірику, репрезентовану з різних образно-емоційних станів – натхненного почуття («Балада про любов», «Балада про зустріч», «Балада про запізнілу любов», «Балада чекання»), трагічного смутку втрати коханого («Балада про вічність»), колискової («Балада про сина»), любові та пошани до матері («Балада про матір»), героїчного подвигу у Вітчизняній війні («Балада про невідомого солдата»), любові до Батьківщини («Балада про рідну землю»), життєствердження («Гімн-балада «Спасибі любові!»).

Пошуки нового пісенного стилю, який у І.Шамо змінив громадянську тематику на перевагу ліричному висловлюванню, монологічним та розповідним творам створили умови для розвитку баладного напрямку. Баладна стилістика в творчості І.Шамо простежується від ранніх творів – Концерту-балади, створеного під впливом навчання у Б.Лятошинського, для якого баладність сприймалася як «слав'янський стиль» у музиці. Як відомо, віднайдені жанрові рішення інструментальної творчості справили важливий вплив на композитора.

Аналіз циклу «Балад про любов» дає можливість розглянути образність та тематику вокальних балад. Показовим є органічне поєднання композитором тем романтики, кохання, материнської любові, повоєнної героїки, прославлення рідної землі, поваги до матері. Такий напрям відрізняє цей цикл від «Країни комсомолії», «Пісень полум'яних літ», «Барвінків рідного краю», сфокусованих на принципово іншій тематиці.

Аналіз образів та тематики пісенної спадщини І.Шамо свідчить, що кожною своєю піснею композитор доводив виняткову силу її впливу на людські емоції. Відбір тематики сприяв створенню глибокої образності пісні. Працюючи над образом та ідеєю пісень й пісенних циклів, І.Шамо знаходив їх актуальне звучання та нове новаторське рішення. Масовому успіху його пісенної спадщини допомогло вміння підібрати для співпраці цікавих поетів-співавторів і талановитих виконавців.

Джерельні приписи

1. Андрієвська Н. Композитор І. Шамо та його пісенна творчість / Н.Андрієвська // Наук. вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського: Зб. ст. – К., 2007. – Вип. 49: Ігор Наумович Шамо. Сторінки життя та творчості. – С. 107-114.
2. Грицюк М. Пісенна творчість / М.Грицюк // Історія української радянської музики: Навч. посіб. / Л.Архимович, М.Грицюк, Л.Грищенко та ін. – К.: Муз. Україна, 1990. – С. 174-185.
3. Зінькевич О.С. Крокуй з нами, пісне! / О.С. Зінькевич // Наук. вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського: Зб. ст. – К., 2007. – Вип. 49. – С. 104-107.
4. Кузик В.В. Українська радянська лірична пісня / В.В. Кузик. – К.: Наукова думка, 1980. – 112 с.
5. Марченко М. Місто мого кохання / М.Марченко // Вечірній Київ. – 2012. – № 56 (24 трав.). – С. 29.
6. Муха А. Плывет его бригантина. Феномен композитора / А.Муха // Наук. вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського: Зб. ст. – К., 2007. – Вип. 49. – С. 18-22.
7. Невенчаная Т.С. Игорь Шамо: творческие портреты украинских композиторов / Т.С. Невенчаная. – К.: Муз. Україна, 1982. – 88 с.
8. Панько Т. Пісенний щоденник Ігоря Шамо / Т.Панько // Наук. вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського: Зб. ст. – К., 2007. – Вип. 49. – С. 131-138.
9. Шамо І. Балади про любов / І.Шамо. – К.: Муз. Україна, 1974. – 112 с.
10. Гуляев Юрий Александрович // Музыкальный энцикл. словарь / Гл. ред. Г.В. Келдыш. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 155.
11. Песенное творчество. – Режим доступа: <http://www.igorshamo.de/rus>.

Резюме

Розглядаються пісенні цикли І.Шамо як важлива частина пісенної культури України 60-80-х рр. ХХ століття, взаємозв'язок їх образно-ідейних засад та тематики.

Ключові слова: соціокультурні умови, образ, тематика, пісенні цикли, балади.

Summary

Gusachenko T. Song cycles are I.Shamo: termes is idea is appearance

The article is devoted to the songs cycles of I.Shamo, which are examined as important part of song culture of Ukraine 60-80 XX age, intercommunication of their vividly-ideological principles and subject.

Key words: social culture terms, appearance, subject, songs cycles, ballads.

Аннотация

Рассматриваются песенные циклы І.Шамо как важная часть песенной культуры Украины 60-80 гг. ХХ века, взаимосвязь их образно-идейных принципов и тематики.

Ключевые слова: социкультурные условия, образ, тематика, песенные циклы, баллады.